

Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΤΖΑΒΑΡΑΣ – Δ. ΚΥΡΤΑΤΑΣ

Ιστορική και κριτική εισαγωγή

1. Η ψυχανάλυση θεμελιώθηκε στη Βιέννη τα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα. Από πολύ νωρίς βρήκε υποστηρικτές σε διάφορα μέρη του κόσμου. Ήδη από το 1912 έκανε την εμφάνισή της και στα ελληνικά γράμματα. Τη δεκαετία του '30 παρουσίασε κάποια άνθιση στην Ελλάδα καθώς τόσο μεταφράσεις ξενόγλωσσων έργων όσο και πρωτότυπες εργασίες είδαν το φως της δημοσιότητας. Πολύ μεγαλύτερης κλίμακας ενδιαφέρον για την ψυχανάλυση παρουσιάστηκε τις δεκαετίες του '60 και του '70. Σήμερα κυκλοφορούν στα βιβλιοπωλεία πάνω από 150 βιβλία σχετικά με την ψυχανάλυση και ένας πολύ μεγάλος αριθμός άρθρων, που δεν μπορεί να υπολογιστεί, βρίσκεται σε διάφορα περιοδικά.

Η παρούσα εισαγωγή απευθύνεται στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό της ψυχαναλυτικής φιλολογίας στην Ελλάδα και στοχεύει να δώσει μια ιστορική διάσταση στο ενδιαφέρον που έχει εκδηλωθεί για το θέμα. Παράλληλα γίνονται ορισμένες επισημανσεις πάνω σε ζητήματα εκδοτικής και μεταφραστικής ποιότητας. Όπως είναι φανερό η εισαγωγή αυτή δεν επιδιώκει κανενός είδους πληρότητα ούτε αξιώνει να θίξει όλα τα σημεία που χρειάζονται συζήτηση. Δίνει ορισμένα στοιχεία κυρίως με τη μορφή χαρακτηριστικών παραδειγμάτων και ελπίζει να αποτελέσει ερέθισμα, για αναλυτικότερες, συστηματικότερες και πιο ολοκληρωμένες μελέτες.

2. Ορισμένοι επιστημονικοί κλάδοι, λόγω του αντικειμένου τους, απασχολούν σχεδόν αποκλειστικά έναν περιορισμένο κύκλο ειδικών. Η παρακολούθησή και κατανόησή των συγγραμμάτων των κλάδων αυτών προϋποθέτουν συνήθως και εξειδικευμένες γνώσεις. Άλλοι κλάδοι, και ιδίως αυτοί που ασχολούνται με τον άνθρωπο ή τα κοινωνικά σύνολα, εκτός από τους ειδικούς επιστήμονες, ενδιαφέρουν και ένα πολύ ευρύτερο κοινό. Στα συγγράμματα αυτών των κλάδων παρτηρούμε, όπως είναι φυσικό, μια αρκετά έντονη διάκριση ανάμεσα σε επιστημονικά και αρκετά εξειδικευμένα έργα και σε περισσότερα γενικευμένα ή εκλαϊκευμένα έργα.

Ειδικά στην περίπτωση της ψυχανάλυσης, που δεν διδάσκεται αυτοτελώς σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην Ελλάδα, η αντίστοιχη βιβλιογραφία είναι στο μέγιστο μέρος της προσανατολισμένη προς το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό. Ο μικρός αριθμός ψυχαναλυτών και ψυχαναλυτικών θεραπευτών στην Ελλάδα έχει μέχρι στιγμής καλύψει τις θεωρητικές του ανάγκες προσφεύγοντας κυρίως σε ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Αυτό ενισχύεται και από το γεγονός πως ψυχαναλυτές εγκαταστημένοι στην Ελλάδα συμμετέχουν ενεργά στη διεθνή ψυχαναλυτική βιβλιογραφία, συγγράφοντας μάλιστα μερικές φορές τις εργασίες τους σχεδόν αποκλειστικά ή κυρίως σε ξένες γλώσσες. Ακόμη και βιβλία που εκδίδονται στην Αθήνα με ψυχαναλυτικά θέματα και με πλειοψηφία Έλληνες συγγραφείς (9 στους 15) κυκλοφορούν στα αγγλικά: *Issues in Mental Health*, (Center for Mental Health, Athens, 1978, p. 153, δίνοντας έτσι την «ψευδαίσθηση» περισσεύματος της ελληνικής βιβλιογραφίας. Σ' αυτή την κατηγορία πρέπει να αναφερθούν από τους παλαιότερους οι Ν.Ν. Δρακουλίδης, Α. Εμπειρίκος, Γ. Ζαβί-

τζιάνος και Δ. Κουρέτας: από τους νεότερους σημειώνουμε ανάμεσα σ' άλλους τους Α. Αλεξανδρή, Φ. Καραπάνου, Α. Ποταμιάνου, Π. Σακελλαρόπουλο, και Π. Χαρτοκόλη. Υπάρχουν βεβαίως κι άλλοι μονίμως εγκατεστημένοι στο εξωτερικό που δεν έχουν όμως ειδικό βάρος στην ελληνική πραγματικότητα.

3. Ένας αρκετά μεγάλος αριθμός βιβλίων και άρθρων αποτελείται από γενικές εισαγωγές και κριτική της ψυχανάλυσης. Η πρώτη παρουσίαση των θεωριών του Φρόυντ στην Ελλάδα και μάλιστα με πνεύμα συνθετικό και εφαρμογή στη γλωσσολογία έγινε από τον Μ. Τριανταφυλλίδη το 1915 στο *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου* τ. 5. αρ. 3-4 με τίτλο. «Η αρχή της Γλώσσας και η φροϋδιανή ψυχολογία». Ακολουθεί το έργο του Γ. Ιμβριώτη, «Ψυχανάλυση, έκθεση των θεωριών του S. Freud», *Δελτίο Εκπ. Ομ.* 1924 τ. 11, αρ. 1-4*. Το καλλιτεχνικό περιοδικό *Τα παρασκήνια*, Μάιος 1925, αρ. 6 έτος Β', άρχισε τη δημοσίευση μιας γενικής εισαγωγής με τίτλο «Από τη θεωρία του Freud». Παρά την υπερβολική της σχηματικότητα και τις παρεξηγήσεις που περιέχει, η εισαγωγή αυτή δείχνει πως το ενδιαφέρον για την ψυχανάλυση είχε ήδη εξαπλωθεί στο χώρο της τέχνης. Συστηματική και σημαντική εισαγωγή στην ψυχανάλυση έγινε και από την *Αναγέννηση* του Δ. Γληνού. Ο Κ.Δ. Σωτηρίου άρχισε να παρουσιάζει από το πρώτο κιόλας τεύχος (Σεπτ. 1926) τις βασικές αρχές της ψυχανάλυσης καθώς και κάποιες κριτικές που είχαν διατυπωθεί την εποχή εκείνη. Η παρουσίαση κράτησε μέχρι τον Νοέμβριο του 1927 και στη διάρκεια αυτή εκδηλώθηκε σκληρή αντίθεση από ψυχολόγους και παιδαγωγούς (βλ. το άρθρο της Ε. Λαμπριδίδη στην *Αναγέννηση* 1927, τ. 9 και 10).

Στον ιατρικό χώρο (και Τύπο) την ψυχανάλυση πρωτοπαρουσίασε ο Δ. Κουρέτας με το άρθρο του «Η Ψυχανάλυσις» *Ελληνική Ιατρική*, 1928, τ. 3. Το 1929 στη *Νέα Εστία* τ. 49, δημοσιεύθηκε η πρώτη εισαγωγή στο έργο του Άντλερ από τον Μ. Τριανταφυλλίδη (υπογραφή Μ.Τ.) (Συμπεριλαμβάνεται και στα *Άπαντα*, Τόμος 8ος, σελ. 470 - 511). Από την εποχή αυτή οι σχετικές μελέτες αρχίζουν να αυξάνουν σημαντικά, όπως και οι επικρίσεις και πολεμικές. Σαν χαρακτηριστικές αυτών των τελευταίων μπορούμε να αναφέρουμε την εργασία του Χ. Ανδρούτσου, *Η ψυχολογία του Freud (ψυχανάλυσις) εξεταζομένη κατά τας θεμελιώδεις αυτής δόξας*, Αθήνα 1931 την πολύ κριτική νεκρολογία της Ε. Λαμπριδίδη στη *Νέα Εστία*, 1939, τ. 307) καθώς και το άρθρο του Α. Μαρίνου «Είναι η ψυχανάλυση μία επιστημονική μέθοδος;» *Ανταίος* 1949, περίοδος Β, χρόνος που επίσης πολεμά την ψυχανάλυση από μαρξιστική σκοπιά.

4. Η ελληνική παραγωγή με αξιώσεις πρωτοτυπίας και δημιουργικότητας στο χώρο της ψυχανάλυσης είναι σχετικά μικρή και αποτελείται κυρίως από άρθρα και μονογραφίες. Εί-

* (Κυκλοφόρησε και σαν αυτοτελής τόμος: Γ. Ιμβριώτη, *Ψυχανάλυση*, Εκδ. Εταιρεία «ΑΘΗΝΑ», Α. Ι. Ράλλης και Σία, Διευθ. Κ.Δ. Σωτηρίου).

να χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχει στην Ελλάδα δημοσιευμένο κλινικό υλικό, ούτε άλλωστε εξειδικευμένο περιοδικό. Δημοσιογραφικές μελέτες εμπνευσμένες ή βασισμένες στην ψυχανάλυση (εκτός απ' αυτήν του Μ. Τριανταφυλλίδη που αναφέρθηκε παραπάνω) πρωτοεμφανίζονται στη δεκαετία του '30. Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι εργασίες των Δ. Κουρέτα και Ν. Δρακουλίδη που θα αναφερθούν ειδικότερα παρακάτω. Αναφερόμενες στο χώρο της ψυχοπαθολογίας, ενδεικτικές του έργου που άρχισε να επιτελείται, είναι και οι παρακάτω μελέτες:

Γ. Ιμβριώτη, *Η παθολογική μνήμη. Ψυχολογική μελέτη*, Αθήνα 1931.

Κ. Δ. Κωνσταντινίδου, *Η ψυχανάλυσις ή η ψυχολογία του ασυνειδήτου*, Αθήνα 1931.

Γ.Κ. Ζουράρι, *Ψυχανάλυσις και Ψυχοβιολογία*, Αθήνα (αρχές του '30).

Λ. Πηνιάτογλου, *Μελέτες. Ψυχαναλυτικές και άλλες γύρω στον άνθρωπο, την κοινωνία και την τέχνη*, Αθήνα 1943.

Μια πρωτότυπη σύνθεση που θάπρεπε να προσεχθεί από τους σημερινούς μελετητές είναι το έργο των Φ. Σκούρα, Α. Χατζηδήμου, Α. Καλούτση, Γ. Παπαδημητρίου, *Η Ψυχοπαθολογία της πείνας, του φόβου και του άγχους. Ψυχιατρικό χρονικό της κατοχής*, Αθήνα, 1947. Η πρωτοτυπία αυτού του έργου στοιχειοθετείται από τα εξής:

α) επιλογή του θέματος και έγκαιρη ερευνητική αναζήτηση κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, β) πολυσήμαντη και κατάλληλη χρησιμοποίηση βιβλιογραφίας και μεθόδου, γ) μετά από σύγκριση με τη σχετική διεθνή βιβλιογραφία, το έργο αυτό μπορεί να θεωρείται από τα πρώτα χρονικά και τα πιο πρωτότυπα. Σημειωτέον ότι οι τέσσερις ερευνητές - συγγραφείς δεν ανήκαν στις ακαδημαϊκές δομές της εποχής (ούτε μεταγενέστερα) και αποτελούσαν αυτό που σχηματικά μπορούμε να ονομάσουμε «ομάδα αριστερών ψυχιάτρων».

Από τη δεκαετία του '50 μπορούμε να ξεχωρίσουμε τις εργασίες της Φ. Καραπάνου. «Η πρώτη μετρική αποστέρηση», *Εγκέφαλος* 1952-3 τ. II, και του Α.Α. Καλούτση, *Ψυχανάλυση και Ψυχολογία*, Αθήνα 1955. Ψυχοδυναμικής κατεύθυνσης είναι το έργο του Γ. Φιλιππόπουλου, *Κλινική Ψυχιατρική*, Αθήνα 1961. Σήμερα ένας διαρκώς αυξανόμενος αριθμός εργασιών με αξιώσεις πρωτοτυπίας βλέπει το φως της δημοσιότητας. Είναι αδύνατον να γίνει εδώ καταγραφή αυτής της βιβλιογραφίας. Μπορούν ωστόσο να μνημονευτούν οι μελέτες του Μ. Μαργιόδη, *Η ψυχανάλυση του διχασμένου υποκειμένου. Εισαγωγή στο έργο του J. Lacan*. Έρασμος, β' έκδ. 1980, του Φ. Καλλία, «Η έννοια του ασυνειδήτου και το πρόβλημα της ψύχωσης», *Εποπτεία* 1980, τ. 43 και του Γ. Κούρια, «Τι είναι και τι δεν είναι η ψυχανάλυση», *Ο Πολίτης* 1979, τ. 26. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν βεβαίως και διάφορες δημοσιεύσεις σε επίσημα ιατρικά περιοδικά όπως του Π. Σακελλαρόπουλου, «Ψυχοδυναμική και ψυχοθεραπευτική άποψη των κεφαλαλγιών», *Ιατρική* 1977, τομ. 32, τεύχος 3.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει το περιοδικό *Ατομική Ψυχολογία* του Δ.Γ. Μωραΐτου που πρωτοκυκλοφόρησε το 1932 και συνέχισε να εκδίδεται μέχρι μετά το 1939. Το περιοδικό αυτό ήταν αντλεριανής κατεύθυνσης και δημοσίευε άρθρα Ελλήνων και μεταφράσεις.

Στοχεύοντας στην καλύτερη γνωριμία με την ψυχανάλυση διάφορα περιοδικά έχουν εκδόσει ειδικά αφιερώματα. Απ' αυ-

τά, που περιλαμβάνουν κυρίως άρθρα Ελλήνων, σημειώνουμε τη *Νέα Εστία* Ιούνιος 1956 (αφιέρωμα στον Φρόντ) και τη *Τομές*, Γεν. 1982 (αφιερωμένο στον Λακάν).

Επίσης τα ίδια αυτά περιοδικά δέχονται ευκαιριακά συνεργασίες, όπως π.χ. η *Νέα Εστία* τη μετάφραση του Ν. Κουρέτι Σ. Φρόντ «Μια διαταραχή μνήμης επάνω στην Ακρόπολη» (Τεύχος 1034, 1/8/1970).

5. Όπως έχουμε αναφέρει, βασικές αρχές της ψυχανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν από πολύ νωρίς στην Ελλάδα σε χώρου έξω από την παθολογία, όπως η κριτική της τέχνης, η παιδαγωγική κλπ. Πρώιμα έργα τέτοιας εφαρμοσμένης ψυχανάλυσης είναι του Δ.Γ. Μωραΐτου. *Η ψυχανάλυσις και αι εφαρμογαί αυτής εις την αγωγήν*, Αθήνα 1928 και *Η ατομική ψυχολογία και εφαρμογαί αυτής εις την ψυχοθεραπείαν και αγωγήν*. Αθήνα 1930. Στην κριτική της λογοτεχνίας και της τέχνης, χρήση της ψυχανάλυσης έκαναν ο Δ.Θ. Κουρέτας *Αι ψυχώσεις εις τη λογοτεχνίαν*, Ιδιωτική έκδοση 1930, ο Κ.Θ. Δημαράς σε μελέτη του για τον Καβάφη, *Αφιέρωμα Νέας Εστίας* 1932 στον Καβάφη, (δες και σημείωμα του ίδιου για τις αντιδράσεις *Νέα Εστία* 1933, τ. 145) και ο Ν.Ν. Δρακουλίδης, *Ψυχαναλυτική Ερμηνεία της Τέχνης*, Αθήνα 1948. Στην κατηγορία αυτή ανήκει και η εργασία του Δ. Κουρέτα, *Ανώμαλοι χαρακτήρες εις το αρχαίον δράμα*, Αθήνα 1951 (έκδοση της ελληνικής ψυχαναλυτικής ομάδας) καθώς και διάφορες μελέτες του ίδιου που περιλαμβάνονται στον τόμο *Ψυχανάλυσις - Ψυχιατρική - Νευρολογία. Εκλόγιον εξ ερευνών και μελετών 1924-1974*, Αθήνα 1975 (1010 σελ.)

Πρίν κλείσουμε τη συζήτηση για τη βιβλιογραφία Ελλήνων σχετικά με την ψυχανάλυση θα έπρεπε ίσως να αναφέρουμε τον συλλογικό τόμο «*Ψυχανάλυση και Ελλάδα*» που έχει αναγγελθεί για το τέλος 1983 από της Εκδόσεις της Εταιρείας Σπουδών (Σχολή Μωραΐτη) που δίνει μια εικόνα του έργου που έχει συντελεστεί και συντελείται σήμερα.

6. Ο μεγάλος όγκος της ψυχαναλυτικής βιβλιογραφίας στην Ελλάδα αποτελείται από μεταφράσεις. Οι μεταφράσεις αυτές, εκτός ίσως από ορισμένες εξαιρέσεις, απευθύνονται στο ευρύτερο κοινό και κατά συνέπεια προσδιορίζονται από τις εκδοτικές συνθήκες του εμπορικού κυκλώματος αλλά κυρίως από τις υποτιθέμενες προτιμήσεις του κοινού. Υποτιθέμενες βέβαια, γιατί οι προτιμήσεις αυτές καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την ίδια την προσφορά.

Ενδιαφέρον για μεταφράσεις ψυχαναλυτικών κειμένων παρουσιάστηκε πολύ νωρίς στην Ελλάδα. Ήδη το 1912 στο περιοδικό *Ο Καλλιτέχνης*, τ. 3, μεταφράστηκε ένα κείμενο του Θ. Ράικ με τίτλο «Ποίσεις και ψυχανάλυσις» (μετ. Μ. Πισμάνη). Στα μέσα της δεκαετίας του '20 άρχισε από τις εκδόσεις «Ελευθερουδάκη» μια συστηματική προσπάθεια μετάφρασης και έκδοσης των έργων του Φρόντ. Το 1925 εκδόθηκε το *Ψυχολογία ομαδική και ατομική* (μετ. Γ. Αθανασόπουλος) και στην ίδια σειρά το *Τρεις φυλετικά περιπτώσεις χ.χ.ε.* (μετ. και εισαγωγή Α. Ξηβέριος). Το 1926 αναγγέλθηκε από την Εκδοτική Εταιρεία «Ράλλης», στη σειρά «Βιβλιοθήκη για δασκάλους και γονείς» το έργο *Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής* (το έργο αυτό δεν στάθηκε δυνατό να ελεγχθεί τότε πρωτοκυκλοφόρησε). Οι εκδόσεις «Γκοδόσης» εξέδωσαν κι αυτές μια σειρά έργων του Φρόντ και του Άντλερ που δεν είναι κατά κανόνα χρονολογημένα, αλλά ανήκει μάλλον στη δεκαετία του '30. Στη

Νέα Εστία του 1929, μετά από την εισαγωγή στον Άντλερ που αναφέρθηκε παραπάνω, ακολουθούν, στα επόμενα τεύχη, μεταφρασμένα από τον Μ. Τριανταφυλλίδη (Υπογραφή Μ.Τ.) κεφάλαια από την εισαγωγή του βιβλίου του αντλεριανού Fr. Künkel, *Χαρακτηρολογία*.

Σημαντική για την ψυχανάλυση στην Ελλάδα ήταν η δεκαετία του '30 (δες και §4). Εκτός από τις σειρές των εκδόσεων «Ελευθερουδάκης» και «Γκοβόστης» που συνεχίζουν το έργο τους όλη αυτήν την περίοδο, το 1934 μεταφράζονται τέσσερα κείμενα. Η βιογραφία του Φρόντ από τον Σ. Τσβάν (μετ. Π.Π. Παναγιώτου), το έργο του πάστορα και φίλου του Φρόντ, Ο. Πφίστερ, *Ψυχανάλυση και παιδαγωγική σε μετάφραση*, με σχόλια και πίνακα όρων από τον Κ.Δ. Σωτηρίου, ένα άρθρο του Χανς Τσούλιχερ, «Η ψυχανάλυση εις το σχολείον» στο τεύχος 6 της *Κοινωνιολογικής και πολιτικής Εγκυκλοπαίδειας* του «Ανεξάρτητου» (Μετ. Θ. Μαρκόπουλου) και ένα άρθρο του Β. Ράιχ, «Η σεξουαλική κρίσις. Αι σχέσεις των δύο φύλων», στο τεύχος 15 της παραπάνω σειράς (Μετ. Θ.Ν. Τσαβέα). Τόσο το έργο του Πφίστερ το οποίο είχε υπόψη του ο Σωτηρίου στη συγγραφή των άρθρων του στην *Αναγέννηση*, όσο και το άρθρο του Τσούλιχερ, δείχνουν το αυξανόμενο ενδιαφέρον για χρησιμοποίηση ψυχαναλυτικών μεθόδων στην παιδαγωγική. Το θέμα αυτό χρειάζεται να γίνει κάποτε αντικείμενο ειδικής μελέτης. Έχουμε ήδη σημειώσει παραπάνω τη συζήτηση Σωτηρίου-Λαμπριδίη και τις μελέτες του Μωραΐτου για την εφαρμογή ψυχαναλυτικών μεθόδων στην παιδαγωγική. Αυτό το πρώιμο αλλά και έντονο ενδιαφέρον μπορεί να γίνει κατανοητό μόνο κάτω από το πρίσμα της γενικότερης στροφής προς την παιδαγωγική και τις μεθόδους της, στη μέση εκπαίδευση των αρχών της δεκαετίας του '30 (μια στροφή που άλλωστε καταπολεμήθηκε από πολλούς όπως μεταξύ άλλων από τον Ι. Συκουτρή).

Την επόμενη δεκαετία έγιναν δύο εκδόσεις με ιδιαίτερη επιμέλεια. Με πρόλογο του Α. Εμπειρικού μεταφράστηκε το 1944 από την Άλλυ Δρακουλιδίη το έργο της Μαρίας Βοναπάρτη, *Η λανθάνουσα νεκροφιλία στο έργο του Ε. Πόε* (πρόκειται περί άρθρου και όχι περί του συνόλου δίτομου έργου) και το 1950 με πρόλογο του Δ. Κουρέτα εκδόθηκε από την *Ελληνική Ψυχαναλυτική Ομάδα* το έργο της ίδιας, *Τρεις διαλέξεις εισαγωγής εις την Ψυχανάλυσιν*. Το 1950 ακολούθησε νέα έκδοση της βιογραφίας του Τσβάν, *Ο Φρόντ και η Ψυχανάλυση*, σε μετάφραση Α. Γαληνού.

Από τη δεκαετία του '50, οι μεταφράσεις ψυχαναλυτικών έργων πολλαπλασιάστηκαν και θα ήταν κουραστικό και άσκοπο να ασχοληθούμε εδώ περισσότερο με το θέμα αυτό. Ορισμένα στατιστικά στοιχεία θα δοθούν παρακάτω. Για να δώσουμε όμως μια καπως ολοκληρωμένη εικόνα πρέπει να αναφέρουμε και τα ειδικά αφιερώματα περιοδικών όπου μεταφράζονται άρθρα (ή συνήθως αποσπάσματα άρθρων) σχετικά με ψυχαναλυτικά θέματα. Πρόσφατα δείγματα τέτοιων αφιερωμάτων είναι το *Δέντρο*, 1982, τ. 27, *Ψυχολογική και Ψυχαναλυτική προσέγγιση στη λογοτεχνία και το Διαβάζω*, 1983 τ. 65, *Οι επίγονοι του Φρόντ*. Υπάρχουν ακόμα και διάφορες συλλογές κειμένων όπως τα πρακτικά του *Διεθνούς Συνεδρίου Σημειωτικής και Ψυχανάλυσης* που μεταφράστηκαν για τις εκδόσεις Χατζηνικολή το 1975 κ.α.

7. Μια παρουσίαση της ψυχαναλυτικής βιβλιογραφίας στην

Ελλάδα δεν πρέπει να αποφύγει και ορισμένες παρατηρήσεις πάνω στην επιλογή και τη γενική μεταφραστική και εκδοτική ποιότητα των σχετικών έργων. Η γενική εικόνα των βιβλίων που κυκλοφορούν δεν είναι ενθαρρυντική καθώς αναριθμητά λάθη και παραλείψεις αλλοιώνουν εντυπωσιακά τα μεταφρασμένα κείμενα. Θα αρκεστούμε σε ορισμένα παραδείγματα, ικανά όπως πιστεύουμε, να καταστήσουν τον αναγνώστη επιφυλακτικό και προσεκτικό. Πρώτα θα σχολιάσουμε την ίδια την επιλογή των έργων που μεταφράστηκαν, μετά θα αναφερθούμε στη γενική εκδοτική ποιότητα και επιμέλεια και, τέλος, θα κάνουμε ορισμένες επισημάνσεις για την ποιότητα των μεταφράσεων.

Α. Με την ψυχανάλυση και διάφορες εφαρμογές της ασχολούνται το 40% περίπου των 329 τίτλων που καταγράφει ο Ε. Μοσχονάς στο κεφάλαιο *Ψυχολογία του Βιβλιογραφικού Οδηγού 1981*. Απ' αυτά τα 14 είναι γενικές εισαγωγές, τα 7 είναι εμπνευσμένα από την ψυχανάλυση, 9 είναι κριτικές της ψυχανάλυσης και τα υπόλοιπα είναι μεταφράσεις ξενόγλωσσων βασικών ψυχαναλυτικών έργων. Γι' αυτά τα τελευταία είναι ίσως χρήσιμο να δοθούν πιο αναλυτικά στοιχεία συμπληρωμένα με ορισμένες εκδόσεις μετά το 1981. Σήμερα λοιπόν κυκλοφορούν 10 τίτλοι του Άντλερ, 2 του Βίνικοτ, 11 του Γιούνγκ, 2 του Έρικσον, 2 της Κλάιν, 2 του Λακάν, 1 της Ντόντς, 1 του Ράιχ, 32 του Ράιχ, 2 του Φράνκλ, 16 του Φρόμ, 1 της Α. Φρόντ, 26 του Σ. Φρόντ και 6 της Χόρνεϋ. Πολύ σημαντικές παραλείψεις είναι τα έργα των Άμπραχαμ, Τζόουνς, Φερέντζι και άλλων, παραλείψεις που θα ήταν αδιανόητες αν οι Έλληνες ψυχαναλυτές κάλυπταν τις θεωρητικές τους ανάγκες από την ελληνόγλωσση βιβλιογραφία ή αν η ψυχανάλυση διδασκόταν αυτοτελώς σε κάποιο ανώτατο ίδρυμα. Άλλωστε μόνο έργα των Άντλερ, Γιούνγκ, Ράιχ και Φρόντ είχαν μεταφραστεί μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '50, ενώ ορισμένοι πολύ βασικοί συγγραφείς, όπως η Κλάιν, πρωτοεκδόθηκαν το 1977 (στα παραπάνω στοιχεία δεν περιλαμβάνονται μεταφράσεις άρθρων σε περιοδικά).

Υπάρχουν βεβαίως κάποιες αντικειμενικές δυσκολίες που καθιστούν προβληματική την έκδοση ορισμένων έργων. Εξηγείται ίσως έτσι γιατί μένουν αμετάφραστοι ο Laplanche, ο Leclaire και οι Mannoni, αλλά και ο Bion, η Mahler κ.α. Απ' αυτή την άποψη πολύ σημαντική είναι η προσπάθεια της Α. Σκαρπαλέζου στη μετάφραση του βιβλίου του Λακάν, *Οι τέσσασες θεμελιακές έννοιες της Ψυχανάλυσης*, Ράππας 1982. Από την άλλη είναι κατανοητό γιατί κυκλοφορούν τόσα πολλά βιβλία του Άντλερ, δεδομένης της μεγάλης διάδοσης των αντλεριανών ιδεών στον εκπαιδευτικό ιδίως τομέα. Έχουμε ήδη σημειώσει τη μετάφραση κεφαλαίων του βιβλίου του αντλεριανού Künkel στη *Νέα Εστία* του 1929 (ολόκληρο το έργο κυκλοφορεί σήμερα σε νέα μετάφραση) και σίγουρα πρέπει να κατατάξουμε εδώ και τα διάφορα βιβλία του Ρ. Ντράικορς που κυκλοφορούν. Είναι ομοίως εύλογη η έκδοση του συνόλου σχεδόν του έργου του Ράιχ, που, όπως είναι γνωστό, δεν αποτελείται μόνο από ψυχολογικές μελέτες αλλά διαμορφώνει ένα πολύ ευρύτερο ιδεολογικοπολιτικό ρεύμα. Είναι όμως πολύ δυσκολότερο να κατανοήσει κανείς την από κάθε άποψη δυσανάλογη παρουσία του Φρόμ στην ελληνική βιβλιογραφία.

Β. Σχετικά με την εκδοτική ποιότητα και επιμέλεια των ψυχαναλυτικών εκδόσεων στην Ελλάδα ισχύουν κατά κανόνα τα ίδια που χαρακτηρίζουν γενικά το εκδοτικό εμπορικό κύκλωμα. Τη δεκαετία του '30 οι εκδόσεις στην Ελλάδα συνήθως δεν ήταν χρονολογημένες και αυτό οπωσδήποτε δημιουργεί εμπόδια σε μια ιστορική μελέτη της βιβλιογραφίας. Ορισμένες εκδόσεις, όπως του «Αναγνωστίδη», εξακολουθούν και σήμερα να μην είναι χρονολογημένες. Στις δεκαετίες του '60 και του '70 κυκλοφόρησαν πολυάριθμα βιβλία με φανερό προσορισμό να καταλήξουν στα καροτσάκια – όπου και κατέληξαν. Τυπογραφικά οι εκδόσεις αυτές ήταν βέβαια άθλιες.

Σπάνια οι μεταφράσεις συνοδεύονται από εισαγωγές ή καταποιστικά σημειώματα. Σημαντική εξαίρεση ήταν οι εισαγωγές του Α. Σηδέριου στο *Τρεις φυλειακές περιπτώσεις*, Ελευθερουδάκης (περίπου 1925) και του Κ.Λ. Μεραναίου στο *Εγώ και το Εκείνο*, Γκοδόστης (περίπου 1938), καθώς και πρόλογοι του Δ. Κουρέτα στα, *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, Μαρής (περίπου 1950), *Ψυχοπαθολογία της καθ' ημέραν ζωής*, Μαρής 1951, *Ερμηνευτική των ονείρων*, Μαρής 1956. Εξαίρεση αποτελεί και η έκδοση *Ο Λεονάρντο ντα Βίντσι στο φως της ψυχολογίας*, Άτλας 1955, μετάφραση Α. Φραγκιά, που περιλαμβάνει μια εισαγωγή του Β. Λαγάρεφ για τη ζωή και το έργο του ντα Βίντσι.

Εκείνο όμως που πρέπει να έχει υπόψη του ο αναγνώστης πολλών ψυχαναλυτικών βιβλίων, που δυστυχώς κυκλοφορούν ακόμα και σήμερα (και κάποτε σε επανέκδοση), είναι πως κρατάει στα χέρια του τμήματα μόνο των πρωτότυπων έργων – χωρίς φυσικά αυτό να δηλώνεται. Η συνήθεια αυτή ήταν πολύ διαδεδομένη προπολεμικά αλλά δεν λείπει και από σύγχρονες εκδόσεις. Εντελώς επιλεκτικά δίνουν με ορισμένα παραδείγματα για να γίνει κατανοητή η έκτασή του πλοδμήματος. Η σειρά «Σύγχρονη Σκέψη» του «Γκοδόστη» στον αριθμό 2 του 1929 που ήταν ο *Λεονάρντο ντα Βίντσι* είχε ένα εισαγωγικό σημείωμα πως θα γινόταν προσπάθεια για μια συστηματική παρουσίαση των έργων του Φρόντ. Ο ίδιος ο *Λεονάρντο* – χωρίς να δηλώνεται – ήταν μονάχα απόσπασμα από το έργο του Φρόντ. Στην *Ψυχοπαθολογία της καθ' ημέραν ζωής*, Γκοδόστης χ.χ.ε., μετ. Σ. Φερεντίνου, λείπουν τα κεφάλαια 6-12 του πρωτότυπου και στο *Τοτέμ και Ταμπού* Γκοδόστης χ.χ.ε. μεταφράστηκαν στον αριθμό 41 τα κεφάλαια 1 και 4 του πρωτότυπου, στον αριθμό 42 το κεφάλαιο 2 και στον αριθμό 43 το κεφάλαιο 3.

Ο κατάλογος των παραλείψεων είναι ακόμα μεγαλύτερος απ' όσο μπορεί να υποθέσει κανείς αν συμπεριλάβουμε και τις απλές περικοπές από τα πρωτότυπα. Συμβαίνουν όμως και άλλα περιέργα ακόμα και σε πρόσφατες εκδόσεις. Το βιβλίο του Άντλερ, *Εισαγωγή στην Ατομική Ψυχολογία*, Θ. Παπαδόπουλος χ.χ.ε.(!) δεν είναι του Άντλερ αλλά του Ντράικος (!) και έχει έναν πρόλογο του Άντλερ μιας σελίδας. Ο «Αναγνωστίδης» στην έκδοση της *Μεταψυχολογίας* του Φρόντ συμπεριέλαβε και ένα ακόμα κείμενο του Φρόντ παλαιότερο αλλά σχετικό με τα άλλα. Του προέταξε μάλιστα (όπως συνηθίζεται πάντα λόγω κάποιων ιδιομορφιών της ιστορίας του κειμένου) και μια σύντομη «Σημείωση του Μεταφραστή» (παράφραση βέβαια

του αντίστοιχου σημειώματος της αγγλικής Standard Edition) Ξεχάστηκε όμως ο τίτλος του κειμένου του Φρόντ και έτσι εμφανίστηκε ολόκληρο σα «Σημείωση του Μεταφραστή». Βέβαια ούτε στα περιεχόμενα εμφανίζει καθόλου το κείμενο του Φρόντ.

Γ. Πρέπει όμως να περάσουμε σε ορισμένες επισημάνσεις ως προς την ποιότητα των μεταφράσεων. Σε μια συζήτηση που οργάνωσε η *Νέα Εστία* το 1939 για την «κρίση» του βιβλίου στην Ελλάδα ο κ. Γκοδόστης πληροφορούσε το κοινό πως «ένα σωρό βιβλία ξένων συγγραφέων, μεταφρασμένα έστω και κατά τον πιο ελεεινό τρόπο, εξαντλήθηκαν σε δύο και τρεις εκδόσεις από χιλιάδες αντίτυπα» (τ. 296, σελ. 574). Δεν έχουμε λόγο να αμφιβάλλουμε για τη δήλωση αυτή. Τα στοιχεία που έχουμε στα χέρια μας την επιβεβαιώνουν. Δυστυχώς το ίδιο ισχύει για ορισμένες μεταφράσεις ακόμα και σήμερα, 44 χρόνια μετά. Δεν είναι δυνατόν να γίνει εδώ συστηματικός έλεγχος των διαφόρων μεταφραστικών λαθών· μπορούμε ωστόσο να κάνουμε κάποια ταξινόμηση των ζητημάτων που θα έπρεπε κάποτε να εξεταστούν.

i) Η απόδοση του τίτλου.

Πολλά έργα μεταφράζονται με παραλλαγμένο, παραποιημένο ή αλλαγμένο τον τίτλο του πρωτότυπου, άλλοτε για καταναλωτικούς λόγους και άλλοτε επειδή το έργο είναι γνωστό την αγγλική ή γαλλική του μετάφραση. Έτσι το *Πέραν της Αρχής της Ηδονής*, γίνεται (επί το ηδονικότερον) *Πέραν της Ηδονής*, Γκοδόστης, το άρθρο *Για το όνειρο* γίνεται (επί το εντυπωσιακότερον) *Ψυχαναλυτική ερμηνεία του ονείρου*, Γκοδόστης. Η *Ανάλυση μιας φοβίας σ' ένα πεντάχρονο αγόρι* γίνεται (επί το γαλλικότερον) Ο μικρός Χανς, Πανεκδοτική, κλπ.

ii) Η γλώσσα του πρωτότυπου. Πάρα πολλές μεταφράσεις, συνήθως χωρίς να δηλώνεται, γίνονται από τα γαλλικά ή (λιγότερα) από τα αγγλικά και όχι από τα γερμανικά. Χαρακτηριστική η περίπτωση της «Πανεκδοτικής».

iii) Η ορολογία. Υπάρχει κατά κανόνα αδιαφορία για υιοθέτηση μιας ομοιόμορφης και ακριβούς ορολογίας. Τα διάφορα λεξικά που χρησιμοποιούνται (ψυχιατρικά και άλλα) λειτουργούν συνήθως κακά γιατί, τελικά, απλώς προσφέρουν διάφορες εναλλακτικές λύσεις χωρίς ενιαία λογική και στόχους. Έτσι το *Trieb* αποδίδεται σαν ορμή, ενόρμηση, παρόρμηση, βασική ενόρμηση, ενστικτο· το *Sublimierung* σαν εξιδανίκευση, ιδανικοποίηση, εξύψωση, μετουσίωση, μεταρσίωση· το *object-relations* σαν σχέσεις με το αντικείμενο, αντικειμενοτρόπος σχέση κ.λ.π. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του τόπου *Σεξουαλικότητα και Πολιτική*, 1975, Χατζηνηκολή, που 6 διαφορετικοί μεταφραστές υιοθετούν δική του ο καθένας ορολογία.

Βεβαίως έχουν γίνει μερικές πολύ αξιόλογες προσπάθειες εφαρμοσμού της ορολογίας. Τέτοιες ήταν του Κ.Δ. Σωτηρίου (δες πίνακα όρων στη μετάφραση του έργου του Πφίστερ, *Ψυχολογία και παιδαγωγική*, Αθήνα 1934), του Δ. Κουρέτα (δες «Όροι προταθέντες κατά καιρούς προς μεταγλώττιση αντι-

στοίχων ξενολόγισσων όρων» στο *Εκλόγιο* Αθήνα 1975, σ.σ. 961 κ. εξ.) και του Δ. Πλουμπίδη (δες τη μελέτη του στο περιοδικό *Ο Πολίτης* 1978 τ. 19). Ολοκληρωμένο λεξικό ψυχαναλυτικών όρων και πολύ χρήσιμο για κάθε μελλοντική εργασία είναι το *Τετράγλωσσο Λεξικό Ψυχιατρικών, Ψυχαναλυτικών, Ψυχολογικών όρων* των Ν. Ρασιδάκι, Α. Ερωτόκριτου και Γ. Γαλανοπούλου - Κασταντώνη, Αθήνα 1982.

iv) Πιστότητα και γενικό ύφος της μετάφρασης. Έχοντας πει τα παραπάνω, η πιστότητα και το ύφος ίσως φανούν ψιλά γράμματα, αλλά βεβαίως αυτό το θέμα είναι το ουσιαστικότερο

μιας και είναι το δυσκολότερο να ελεγχθεί απ' τον αναγνώστη. Ευτυχώς οι μεταφράσεις της δεκαετίας του '70 και οι πιο πρόσφατες παρουσιάζουν απ' αυτή την άποψη μεγάλη βελτίωση και παρόλο που δεν απευθύνονται, όπως είπαμε, σε επιστημονικό κοινό, είναι πολύ συχνά έργο σοβαρής προσπάθειας. Μεταφραστικά αξιοπρεπείς φαίνονται να είναι και οι εκδόσεις του Φρόντ από τον «Επίκουρο», που κυκλοφορεί σήμερα τους περισσότερους τίτλους, καθώς και αρκετές άλλες.

